



# УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.48(477)

Шпак Л. О.

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВИХ ПІДСИСТЕМ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

*У статті детально охарактеризовано територіально-галузеві підсистеми, які в зв'язку з тим, що є багатofункціональними, мають вплив на реалізацію регіональних інтересів і збільшення потенціалу регіональної економіки; визначено роль територіально-галузевих підсистем у загальносистемному аспекті, а також фактори, передумови й особливості формування та управління регіональними територіально-галузевими системами; розглянуто галузь туризму як економічну категорію, що виражає сукупність взаємопов'язаних галузей і виробництв національної економіки; систематизовано найважливіші концептуальні підходи до активізації розвитку територіально-галузевих підсистем економіки регіону; обґрунтовано концептуальні засади активізації територіально-галузевих підсистем регіону.*

**Ключові слова:** *регіональна економічна система, територіально-галузева система регіону, територіально-галузеві підсистеми, функціонально-структурні підсистеми, регіональна територіально-галузева політика; управління економічною системою.*

### **ВСТУП**

Ринкові перетворення в Україні проходять при неоднакових стартових умовах входження регіонів у ринок, обумовлених об'єктивними і суб'єктивними причинами, що зумовило аномальне посилення регіональних диспропорцій. У сформованих умовах необхідна активна регіональна політика держави, спрямована на досягнення довгострокового економічного зростання за рахунок внутрішніх резервів і з максимально ефективним використанням наявних коштів. Таке завдання нездійснено без застосування сучасних досягнень науки в галузі розвитку економіки і територіально-галузевих відносин на рівні регіону, що і формує актуальність.



У той же час регіональні проблеми економічного зростання залишаються значно менш вивченими, ніж країни в цілому. Багато в чому це обумовлюється наявністю обмежень у впливі держави на темпи економічного розвитку регіонів, що накладаються рамками розмежування повноважень між центром і суб'єктами. З іншого боку, регіональна влада насамперед зацікавлена у стійкому економічному розвитку територій. Слід враховувати також вплив на національну економіку світової фінансової та економічної кризи. Тим самим все більш гостро постає питання необхідності у нових теоретичних підходах до вивчення проблеми регіональної депресії. На це вказують дискусії вчених-регіоналістів з осмислення поняття «депресивний регіон», розробка методичних основ їхнього виділення у складі країни і концепцій регіональної політики щодо депресивних територій.

Традиційно проблеми розвитку регіонів вирішуються за рахунок економічно розвинених регіонів. Однак в умовах загальноукраїнської кризи економіки і посилення позиції економічної суверенізації тих суб'єктів, які володіють значним економічним потенціалом, уряд у найближчий період не в змозі вирішити всі проблеми регіонів, що отримують дотації за рахунок коштів державного бюджету. Стає все більш важливим чітке уявлення про вплив особливостей конкретних регіонів на вибір прогресивних шляхів їхнього розвитку і можливостей регулювання цього процесу.

#### **ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ**

Метою статті є створення обґрунтованої концепції функціонування і розвитку, яка є необхідною умовою прийняття об'єктивних рішень з управління різними економічними системами.

#### **РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Регіональна економічна система, як і будь-яка громадська система, функціонує для того, щоб виробляти матеріальні і нематеріальні блага, задовольняти суспільні потреби та самовідтворюватися у кожному циклі функціонування. Регіональній економічній системі притаманна самоорганізація, яка обумовлює її прагнення до більшої незалежності при прийнятті рішень щодо забезпечення виконання своєї основної суспільної функції.

Функціонування господарства забезпечує соціально-економічний розвиток регіону як територіальної системи. Опорним каркасом регіональної економічної системи є єдиний господарський комплекс регіону. Він складається з різних взаємопов'язаних підсистем, у тому числі галузевої і територіальної. Загальним для понять «система» і «комплекс» є структурність, тобто можливість їхнього розчленування на елементи, які матимуть властиві тільки їм функції.



Під системою слід розуміти стійку сукупність компонентів, зв'язків і відносин між ними, що забезпечують комплексність, цілісність і стійкість території.

Територіально-галузева система регіону відображає склад, внутрішній устрій, взаємозв'язок економіки (господарства) і території, субординацію складових компонентів. Господарство регіону складається із взаємопов'язаного поєднання функціонально-структурних підсистем, об'єднаних внутрішніми зв'язками і відносинами. Функціонально-цільова спрямованість елементів господарської системи регіону веде до відокремлення їх у стійкі сполучення таких структур, як галузева і територіальна. Дані структури у процесі функціонування допускають тісну взаємодію, в ході якої вони адаптуються одна до одної й утворюють певну цілісність, спрямовану на всебічний розвиток регіону в часі і просторі.

Оптимальна структура господарства повинна якнайповніше задовольняти різноманітні, постійно зростаючі потреби населення регіону.

Регіональна територіально-галузева політика формується під впливом найрізноманітніших природно-географічних, соціально-демографічних, національно-культурних факторів, вона повинна також враховувати своєрідність господарського комплексу та науково-технічного потенціалу кожного суб'єкта країни. Розробка політики базується на методології типізації регіонів – виділення окремих типів регіонів залежно від темпів і наслідків ринкових перетворень. При цьому необхідно враховувати, що сам темп економічної трансформації певним чином виробляє поведінку регіонів.

Аналіз найбільш загальних принципів і механізмів управління територіально-галузевими комплексами дозволяє виділити у числі найбільш значущих такі:

- цільову орієнтацію, яка передбачає чітку й активну позицію щодо концепції, методів реформування, засновану на врахуванні реалій, прагненні забезпечувати досягнення кінцевих результатів реформування;

- системність впливу, що передбачає необхідність так поєднувати механізми впливу, щоб виключити протидіючі компоненти і забезпечити можливість їхнього збалансованого впливу на всі аспекти реформування;

- багаторівневу підтримку, яка передбачає реалізацію механізмів реформування в політиці та стратегії державної і регіональної влади.

Вибір моделі управління територіально-галузевими комплексами, особливо в депресивних регіонах, нині здійснюється за допомогою розробки прогнозних сценаріїв, кожен з яких являє собою тією чи іншою мірою системну характеристику варіанти розвитку відповідно до потенціалу власних і можливих обсягів залучених ресурсів.



При цьому в числі основних груп факторів, що визначають особливості проведення економічних реформ у регіоні, виділяють такі:

- галузеву спеціалізацію регіону, пов'язану з особливостями природно-ресурсного потенціалу, географічне положення;
- політичну ситуацію, виконання регіоном специфічних державних функцій (передусім оборонної, а також транзитної, зовнішньоекономічної).

Найбільш значущими факторами, що визначають позиції при реформуванні регіональної економіки, є:

- реформа власності, податкова реформа, яка обумовлює пряму зацікавленість місцевих органів влади і управління у розширенні бази оподаткування;
- земельна реформа, що включає часткове вилучення основного територіального ресурсу (землі) із відомств регіональних органів влади та грошові компенсації цього вилучення (орендна плата, земельний податок і т. д.);
- послідовний відхід держави від прямої підтримки та регулювання окремих галузей і підприємств.

Дослідження галузевих і регіональних факторів розвитку слід розглядати як єдине ціле, як систему взаємодоповнюючих і взаємообумовлених елементів у загальному механізмі реформаційних процесів. Крім того, існує тісний взаємозв'язок між факторами розвитку структуроутворюючих підприємств, ефективністю і прибутковістю їхньої діяльності та рівнем державного впливу, передусім, в особі регіональних адміністрацій.

Для дотаційних регіонів першочерговим завданням можна визначити підвищення фінансового потенціалу, що забезпечує мінімальний рівень життя населення без дотацій з центру. В той же час у збільшенні фінансового потенціалу зацікавлені всі регіони без винятку.

Збільшення економічного потенціалу регіону визначають його територіально-галузеві підсистеми, основу яких становлять складні багатофункціональні галузі.

У сучасних умовах особливе значення мають міжрегіональні зв'язки, оскільки багато внутрішньорегіональних проблем як виробничого, так і соціального характеру можуть бути вирішені при розвитку кооперації із сусідніми регіонами. Наприклад, при міжрегіональному постачанні продуктів або послуг окремі їхні види поставляються в ті регіони, де їх недостатньо або немає зовсім, в обмін на товари, сировину або різні види послуг.

Економічний аналіз регіону як системи показує високий ступінь взаємозв'язку регіональних інтересів. Зокрема, реалізуючи одні інтереси, можна сприяти зміні рівня потенціалу регіону. Територіально-галузеві підсистеми у силу своєї багатофункціональності



відіграють винятково важливу роль у реалізації регіональних інтересів і збільшенні потенціалу регіональної економіки. Так, рівень життя населення є не тільки одним із найбільш важливих регіональних інтересів, а й інтегральною характеристикою стану потенціалу регіону в цілому.

Динаміка рівня життя населення регіону формується не тільки під впливом територіально-галузевих підсистем, а й інших галузей економіки регіону і різних факторів.

Роль територіально-галузевих підсистем у загальносистемному аспекті визначається тим фактом, що галузі, які входять до їхнього складу, є мультиплікатором розвитку інших галузей економіки країни. Таким чином, територіально-галузеві підсистеми можуть служити каталізатором динамічного розвитку економіки як країни в цілому, так і окремо взятих регіонів.

Регіони країни, перебуваючи у загальній системі української соціально-економічної політики, не можуть абстрагуватися від державного регулювання в рамках всього суспільства. Тим не менш, у регіонах стратегія державного регулювання і підтримки бізнесу має свої риси, особливості, можливості та канали реалізації.

Розвиток туристичної галузі (будівництво доріг, готельних і курортних комплексів, облаштування нових рекреаційних територій) вимагає великих капітальних вкладень і фінансується з різних джерел (державні структури, приватні організації (вітчизняні та зарубіжні), міжнародні організації тощо). Зростання обсягів виробництва у сфері туризму позитивно впливає на інші галузі економіки, де розгортається інвестиційна діяльність, створюються нові робочі місця, розширюється торговий оборот, а отже, збільшується прибуток. Частина отриманих доходів надходить державі у вигляді податків. Зібрані таким чином кошти можуть бути спрямовані на подальше фінансування інфраструктури індустрії туризму, надання матеріальної допомоги соціально незахищеним групам населення, на розвиток системи підготовки персоналу для сфери туристичних послуг. Галузь туризму повинна розглядатися як економічна категорія, що виражає сукупність взаємопов'язаних галузей і виробництв національної економіки, єдиної та функціональної, завданням якої є діяльність, спрямована на задоволення різноманітних і постійно зростаючих потреб людей у різних видах відпочинку і подорожей у вільний час при раціональному використанні всіх наявних туристичних ресурсів [1].

Таким чином, можна говорити про те, що для сучасного розвитку економіки характерний не стільки розвиток відокремлених галузей, скільки функціонування різних міжгалузевих комплексів. До туризму слід підходити як до великого самостійного міжгалузевого господарського комплексу національної економіки, оскільки сфера туризму, об'єднуючи різні галузі, лежить не у звичній вертикальній



площині, а охоплює якийсь горизонтальний простір, включаючи підприємства й організації різної галузевої приналежності.

Наявність обґрунтованої концепції функціонування і розвитку є необхідною умовою прийняття об'єктивних рішень з управління різними економічними системами. Особливе значення розробка концепції набуває для обґрунтування стратегії розвитку економіки на регіональному рівні, який відрізняється різноманіттям чинників функціонування і, відповідно, – складністю дослідження поставленої проблеми.

В цілому розробка концепції означає вивчення стратегічних альтернатив розвитку регіону на певну перспективу.

Дослідження різних теоретичних поглядів розвитку регіональної економіки дозволило обґрунтувати концептуальні засади активізації територіально-галузових підсистем регіону (рис. 1).

Основна мета запропонованої концепції полягає у формуванні організаційно-управлінських засад для росту економічної ефективності територіально-галузових підсистем, підвищення їхнього внеску в створення валового регіонального продукту і зростання добробуту населення.

Відповідно до запропонованої концепції економічний механізм активізації територіально-галузових підсистем регіону включає у себе два основних рівня:

Рівень 1. Діагностика функціонування регіональних територіально-галузових підсистем. Передбачає оцінку основних соціально-економічних показників розвитку територіально-галузових підсистем регіону:

- аналіз структури валового регіонального продукту та зайнятості населення;
- оцінка базових секторів економіки регіону;
- дослідження фінансового сектору, а саме банківської і бюджетної систем;
- вивчення інноваційно-інвестиційних процесів.

Крім того, складовим елементом даного блоку є аналіз міжрегіональних зв'язків.

Аналіз структурної моделі територіально-галузових підсистем включає у себе елементи чотирьох підсистем:

- основні елементи територіально-галузових підсистем (природне і культурне середовище, об'єкти територіально-галузових підсистем і їхня структура);
- допоміжні елементи територіально-галузових підсистем (транспортна інфраструктура, системи розміщення, громадського харчування, торгівлі та розваг);
- організаційні елементи територіально-галузових підсистем (система управління територіально-галузових підсистем, інформаційне



забезпечення, реклама і просування бренду країни у розглянутій територіально-галузевій підсистемі);

– елементи підсистеми попиту на продукти і послуги територіально-галузевих підсистем.

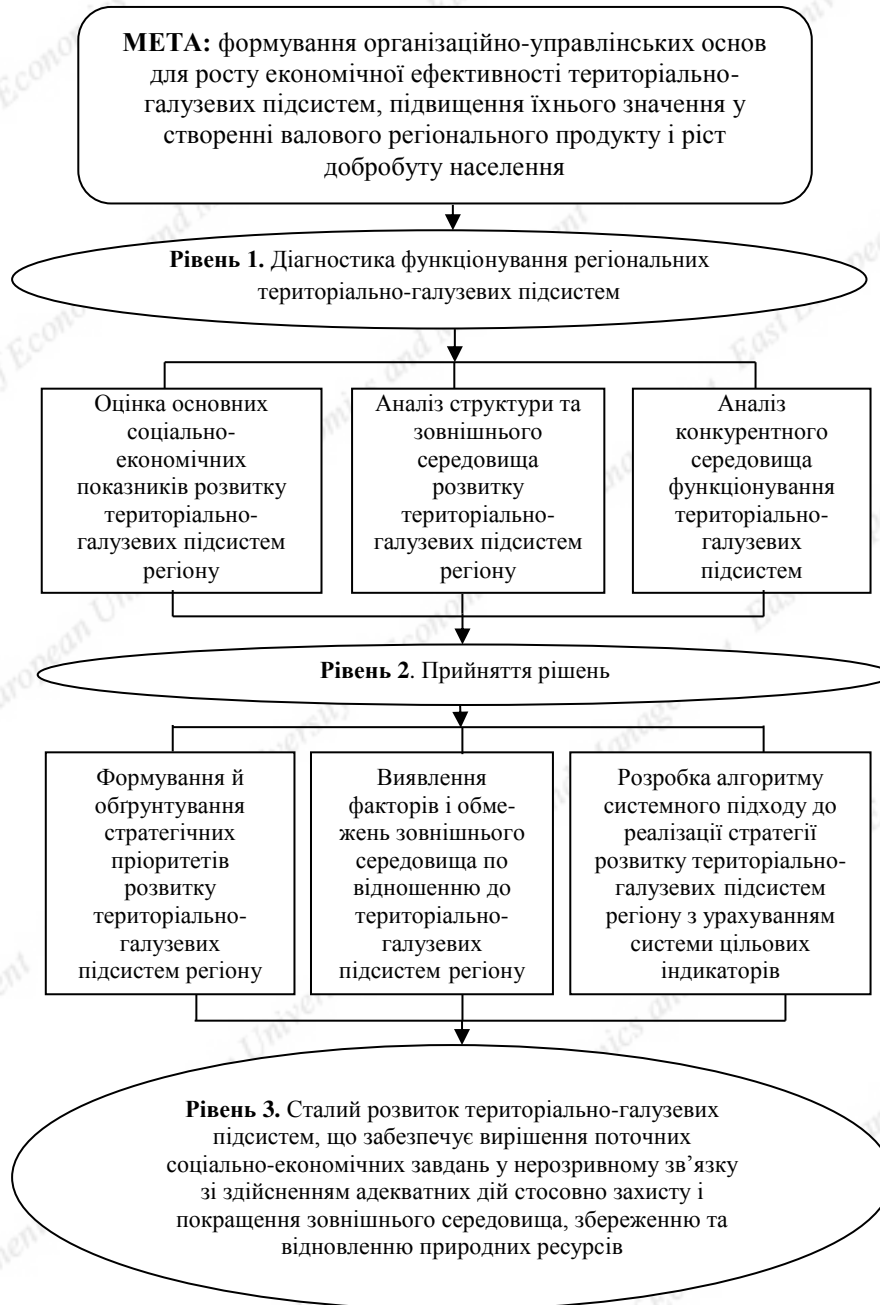


Рис. 1. Концептуальні засади економічного механізму активізації територіально-галузевих підсистем регіону

Джерело: власна розробка



Аналіз конкурентного середовища функціонування територіально-галузевих підсистем припускає:

- вивчення наявності сприятливих умов для їхнього розвитку;
- визначення обсягу інвестицій в основний капітал;
- постановку загальних і приватних проблем;
- характеристику конкурентної позиції структурних елементів зазначених підсистем.

Крім того, складовим елементом даного блоку є SWOT-аналіз економіки регіону, що передбачає: оцінку зміни структури економічних зв'язків регіону із суб'єктами країни; складання матриць сильних і слабких сторін економічної сфери регіону, можливостей економічної діяльності, а також матриці загроз; визначення ключових факторів успіху, обумовлених реалізацією можливостей і сильних сторін, і в підсумку – пропозиція методів нейтралізації слабких сторін за рахунок можливостей і можливих загроз за рахунок сильних сторін.

Рівень 2. Прийняття рішень. Передбачає визначення факторів і обмежень зовнішнього середовища по відношенню до територіально-галузевої підсистеми з урахуванням політичних, економічних, соціокультурних і технологічних умов, які мають вплив на функціонування і розвиток певного комплексу регіону.

Крім того, даний блок передбачає визначення можливих сценаріїв розвитку територіально-галузевих підсистем регіону для обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку учасників підсистеми у регіоні. Розробка алгоритму системного підходу для реалізації стратегії розвитку територіально-галузевих підсистем регіону з урахуванням системи цільових індикаторів дозволить оптимізувати процес прийняття управлінських рішень.

### **ВИСНОВКИ**

Аналіз теоретичних і методичних розробок з проблем галузевої, регіональної та корпоративної економіки показав тісний взаємозв'язок фундаментальних основ і досить багато спільних підходів, що дозволило систематизувати найважливіші концептуальні підходи до активізації розвитку територіально-галузевих підсистем економіки регіону.

Таким чином, концептуальна основа економічного механізму активізації територіально-галузевих підсистем регіону являє собою інтеграційну систему заходів щодо виходу економіки регіону на траєкторію сталого розвитку, яка базується на комплексному аналізі та діагностиці соціально-економічних показників розвитку регіональних територіально-галузевих підсистем і визначенні економічного інструментарію щодо активізації розвитку галузей систематизувати найважливіші концептуальні підходи до активізації розвитку територіально-галузевих підсистем економіки регіону.





---

**СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ**

1. Жукова М. А. Менеджмент в туристском бизнесе : учебн. пособ. / М. А. Жукова. – 2-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2006. – 192 с.
2. Брижань І. А. Вплив кластерних об'єднань на розвиток підприємств і регіонів / І. А. Брижань, І. М. Савицька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – С. 189–194.
3. Коваль П. Ф. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського туризму / П. Ф. Коваль, Г. П. Андреева // Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері)». – 2008. – № 12. – С. 199–204.

*Дата надходження до редакції – 30.09.2015 р.*